

אתגרי הכלכלה הישראלית בעקבות מאורעות 7 באוקטובר

03.07.2024 | ירון זליכה | written by

פתיח

מסמך זה נכתב במסגרת פרויקט ישראל 2.0, בהובלת פרופ' גבי סיבוני ופרופ' קובי מיכאל, ותחת הבקרה וההכוונה שלהם במסגרת אשכול המערכות המדינתיות. באשכול זה נדון בהרחבה במנעד הסוגיות הקשורות למבנה השלטוני בישראל, מערכות המשפט והכלכלה, והקשר בינן לביטחון הלאומי הישראלי.

מבוא

מאירועי ה-7 באוקטובר למדנו, בין היתר, שסדר הכוחות של צה"ל והצטיידותו אינם מספקים מענה הולם לאתגרי הביטחון של ישראל, כמו הצורך להילחם במערכה רב-זירתית. בשנים האחרונות צומצם שיעור הוצאות הביטחון מהתוצר הישראלי. אם בעבר עמדו הוצאות הביטחון על 7 אחוזים מהתוצר, הרי שכיום השיעור עומד על 5 אחוזים ממנו בלבד. הפער של 2 אחוזים משקף כ-40 מיליארד שקלים בשנה.

האתגרים הביטחוניים, שמהותם התבררה במלוא עוצמתה, מורכבותה והיקפה כתוצאה ממלחמת חרבות ברזל, מחייבים את מדינת ישראל להגדיל את הצבא ואת תקציב הביטחון, ולהקצות משאבים רבים יותר לצורכי הביטחון. אם ישראל לא תשכיל להגדיל את התקציב שהיא יכולה להעמיד לצורכי הביטחון, היא עלולה למצוא את עצמה מול שוקת שבורה. ללא ביטחון, מבלי שהאזרחים ירגישו מוגנים בארצם, הם לא ירצו להישאר לגור בה ולסכן את חייהם. זהו המפתח הבסיסי במדינה ריבונית להבטחת שלמותה והאמון של תושביה בה.

כדי להפוך את מגמת צמצום הצבא, ישראל נדרשת לקדם רפורמה כלכלית נרחבת יותר, שאינה ממוקדת רק בצבא, אלא גם בתיקון עיוותים שנוצרו במערכת הכלכלית ובתפיסה המניעה אותה. על הממשלה לנקוט שורת פעולות שבין היתר יאפשרו לצריכה הפרטית להניע את גלגלי המשק

(לצד הייצוא) ולייעל את הצריכה הציבורית והניהול הממשלתיים. ודאי שקשה מאוד לקדם את הכלכלה הישראלית ובמקביל גם להגדיל את שיעור ההוצאה על הביטחון. יחד עם זאת, יתרון אחד שעומד לצידנו כיום הוא שהממשלה לא פשטה את הרגל, יש ברשותה יכולות כלכליות, והיא יכולה לנצל אותן לצורך הבראת המשק והכלכלה.

גם אירוע המלחמה הוא חד-פעמי, אפילו אם עלותו היא 150-200 מיליארד שקלים, והוא אינו משפיע בהכרח מהותית על המשק בטווח הארוך. במקרים מסוימים הוא אף מאיץ תהליכים, אם הוא מצליח להניע אותנו לחולל את השינויים הנדרשים בכלכלה. המלחמה חשפה את הפער שנוצר בהשקעה בביטחון, ואותו צריך לפתור בתהליך ההבראה הארוך, שלבסוף יביא גם לגידול בתקציב הממשלתי הכללי ובמסגרתו לגידול בהשקעה בביטחון.

מסמך זה יתמקד בכמה מהבעיות העיקריות בניהול הכלכלי של ישראל, ויציע פתרונות ממוקדים לקידום מדיניות שתבריא את הכלכלה הישראלית. הנגזרת של מהלך כזה, שהוא ארוך טווח במהותו (אך פירותיו יתחילו להתממש כבר בטווח הקצר וילכו ויתעצמו ככל שנתמיד בו), תהיה הגדלה של הצריכה הפרטית, עלייה של רמת ההכנסה היחסית הריאלית לנפש בישראל [1] ולבסוף, כתוצאה מכך, גם צמיחה בתל"ג ובתקציב. כתוצאה מכך, ישראל תוכל גם להעצים את הנתח שהיא מקדישה מהתקציב לביטחון, וכך לאפשר את הרחבת הצבא ומערכיו.

נקודת מוצא תיאורטית

בכלכלה יש שני כללי יסוד אשר מהווים תמונת מראה זה של זה. הראשון הוא הנטייה השולית הפוחתת לצריכה, עם הגידול בהכנסה. דהיינו, ככל שרמת ההכנסה הפרטית גדלה, כך פוחת שיעור ההוצאה לצרכים חיוניים ושיעור החיסכון עולה. מכיוון שכלכלה של מדינות היא סך פעולתם של אנשים, אזי ככל שהכנסתם עולה, שיעור הצריכה בתוצר פוחת, מנוע הביקוש מאט ופוטנציאל הצמיחה ממנוע צמיחה זה קטן.

הכלל השני הוא תמונת מראה של הראשון: כלל זה הוא שהתפוקה השולית של ההון פוחתת. הכוונה היא שגידול באמצעי הייצור [2] כגון מפעלים, כוח אדם, מכונות, ציוד, פטנטים, קרקע ועוד [3] מקטין את התשואה של אמצעי הייצור החדשים. כך למשל, כשבשוק מסוים יש מפעל המייצר מוצר מסוים, פוטנציאל הרווח שלו גדול יותר אם הוא מפעל ראשון במדינה בהשוואה למצבו לו היה מפעל שני. לכן אנחנו רואים בעולם שפוטנציאל הצמיחה במדינות עניות גבוה יותר מפוטנציאל הצמיחה במדינות עשירות.

ברור אפוא שמכיוון שהביקושים הפוטנציאליים גבוהים וגם ההיצע הפוטנציאלי גבוה, הרי שפוטנציאל הצמיחה בהן גבוה. אולם הפוטנציאל הזה אינו מתממש כאשר הממשלה מפריעה לו כתוצאה ממדיניות כלכלית שגויה.

זו המשמעות של תיאוריות ההתלכדות: מדינות עניות שנמצאות בתהליך צמיחה מתקרבות למדינות עשירות, וככל שעובר הזמן ובאין גורם שמפריע להן, הן הופכות לפחות עניות. קצב

סגירת הפערים הפוטנציאלי עשוי להגיע גם ל-2.5 אחוזים בשנה. במקביל, הצמיחה שלהן הולכת ופוחתת באופן יחסי [2] אף שהיא עדיין גבוהה מזו של מדינות עשירות. הן הולכות ומתקרבות עם השנים למדינות העשירות, עד שיעור הצמיחה שלהן הולך ומתלכד, הולך ומשתווה.

ישראל מאז ועד היום

כאשר בוחנים את ההיסטוריה הכלכלית של ישראל לפי הפריזמה של תיאוריית ההתלכדות [2] ישראל בהשוואה לארה"ב (תמונה דומה תתקבל בהשוואה לממוצע המדינות המפותחות בעולם) על פי אומדן משוקלל ריאלי [2] ניתן להבחין בשלוש תקופות של עלייה מואצת ובשלוש תקופות עיקריות של ירידה הרסנית.

מקום המדינה ועד ראשית שנות ה-70 עלה המשק הישראלי וצמח, אך החל מתחילת שנות ה-70 הוא החל לצנוח בחזרה, עד שהמדינה הגיעה לסף פשיטת רגל ב-1985. ניהול נבון של המשק הוביל לצמיחה נוספת עד לתחילת שנות ה-90, שנגדעה והפכה לירידה מתמשכת עד לסף פשיטת רגל נוספת ב-2003. בין 2003 ל-2007 התחלנו שוב בצמיחה, ומאז ועד היום מדינת ישראל שוב בירידה.

אם בשנים 2003-2007 הגיע המשק לרמת הכנסה לנפש של 62 אחוז מההכנסה לנפש בארה"ב, בתיקון פערים בכוח הקנייה [2] לעומת 49 אחוז בראשית התקופה [2] אזי כיום חזרנו אל מתחת לרף 50 האחוזים (ב-2003 הפער היה 85 אלף דולר בארה"ב לעומת 53 אלף דולר בישראל. כאשר פערי המחירים הם למעלה מ-30 אחוזים, הם מעמידים את שווייה הריאלי של ההכנסה בישראל על כ-40 אלף דולר בלבד).

יש לתת את תשומת הלב להידרדרות הקשה מאז, אף שישראל נהנתה עד למלחמה האחרונה מהתקופה הביטחונית השקטה בתולדותיה. אם ב-2008 עמד שיעור הוצאות הביטחון מסך ההכנסה הלאומית על 7 אחוזים, עד לחודשים שלפני המלחמה ירדה ההוצאה ל-5 אחוזים בלבד. זהו פער של 40 מיליארד שקלים, שהמשק חסך לכאורה. אך לאן נעלמו פירותיו? לא זו בלבד שהמשק לא המשיך בתהליך ההתלכדות, הוא אף נסוג במידה רבה לאחור. המשמעות היא ש-40 מיליארד שקלים לפחות שניתן היה להשקיע בביטחון לפני 7 באוקטובר כבר אינם נמצאים בתקציב, וכל הסטה של כספים לביטחון תבוא על חשבון דברים אחרים.

מבט על נתון אחר מספר גם הוא את הסיפור: ב-2003 היה שיעור הצריכה הפרטית בישראל מהתוצר 55 אחוזים בקירוב, וב-2008 הוא עלה ל-57 אחוזים. זה גידול לא מבוטל מכיוון שהצריכה היא משתנה הנכלל בחישוב התוצר [2] כלומר, הצריכה נמצאת בחישוב זה הן במונה והן במכנה. כדי לשנות את היחס ביניהם יש אפוא להגדיל מאוד את הצמיחה עצמה, שכן עלייתה באופן אבסולוטי צריכה להיות גבוהה יותר מהשפעתה על העלייה בתוצר עצמו. לפני המלחמה, לשם השוואה, שיעור הצריכה הפרטית בישראל מתוך התוצר נסוג במידה ניכרת אף מתחת לרמות שקדמו לשנת 2003 [2] כ-50%.

יש כיום במדינות המערב שני מודלים לאופן שבו צריך לנהל את תהליך ההתלכדות. מדינות כגון ארה"ב ובריטניה, למשל, דוגלות בתפיסה של שיעורי צריכה פרטית גבוהים בתוצר, שחוצים את רף 60 האחוזים, מתוך אמונה שהצריכה הפרטית תניע את המשק טוב יותר מאשר הממשלה. מדינות אחרות, כמו דנמרק, שוודיה או גרמניה, סבורות שהממשלה יכולה להיות יעילה במיוחד בניהול הוצאותיה, וגם יכולה לדחוף את המשק כלפי מעלה ² ואולי אף באופן שוויוני יותר. לכן מדינות אלה מכוונות לשיעור צריכה פרטית נמוכה יותר, שמגיע ל-50 אחוזים מהתוצר ואף מתחת לכך.

ההידרדרות של ישראל נבעה מכך שנפלנו בין הכיסאות: אנחנו מנהיגים מדיניות שמדכאת את הצריכה הפרטית, למשל באמצעות מיסים, יוקר מחיה גבוה ועוד שלל רחב של עיוותים וכשלים שמובילה המדיניות הכלכלית. אבל מנגד, התועלת שנובעת מפעולות הממשלה נמוכה מאוד. כך יוצא שהמדינה יוצאת קירחת מכאן ומכאן ² אנו גם מדכאים צריכה פרטית, וגם סובלים מהניהול הממשלתי. תקופות הצמיחה המהירות שהחלו בשנת 1985 ובשנת 2003 נבעו ממדיניות ששחררה את הצריכה הפרטית להוביל את המשק, ובה בעת הצליחה לייעל את ביצועי הממשלה במגוון תחומי משק שונים.

התמונה כיום זהה. כדי לשנות את מצבה הכלכלי של ישראל, עליה לשים לה למטרה להפסיק לדכא את הצמיחה הפרטית ולאפשר לה להוביל את המשק כמנוע צמיחה מרכזי, וכך לצמצם את הפערים מול מדינות אחרות בעולם. במקביל, יש לייעל את הממשלה ואת הוצאותיה ² הן כדי להפנות מקורות נוספים לצריכה הפרטית, הן כדי להגדיל את התועלת מהכסף שייותר בידי הממשלה. בסופו של דבר, ניתן יהיה להקצות חלק מהכסף הזה להגדלת תקציב הביטחון ² שכיום ברור, לאחר מאורעות 7 באוקטובר והמלחמה שאחריו, כי הוא צריך להיות גדול יותר.

אם בעבר, ב-1985 וב-2003, הממשלה נאלצה לפעול פנימה על תקציבה, ונקטה פעולות פשוטות יחסית ליישום, כיום רוב אובדן התוצר נובע מיוקר המחיה. משמעות הדבר היא שהממשלה נאלצת לנקוט פעולות המופנות כלפי חוץ ² כלפי היבואנים, המונופולים ועוד. זהו מאבק מקצועי מורכב יותר, אך הוא אפשרי.

האתגרים בישראל

שורש הבעיות שלנו הוא המהלכים שמבצעת הממשלה, אשר מדכאים את הצריכה הפרטית ומביאים לשיא שלילי את חוסר היעילות של הממשלה. הצריכה היא המפתח לצמיחה, והגדלת הצריכה הפרטית חיונית לריפוי החוליים בעיוות שנוצר במשק. כדי להגדיל את הייצור ואת רווחיותו, למשל, הצרכנים חייבים לקנות. חייבים להפסיק לדכא אותם, וניתן לעשות זאת באמצעים שונים.

את המהלכים שהממשלה צריכה לנקוט אפשר לחלק לחמש קטגוריות: המדיניות בתחומי המיסוי, התחרות, הריבית והשפעתה על מחירי הדיור, יעילות התקציב וגורם אי הוודאות. יצוין כי כל הבעיות הללו היו קיימות גם בעבר, בזמני הירידות ההיסטוריות, אבל המוקדים של הבעיות,

המשקל של כל אחת מהן, היה שונה. כך לדוגמה, בשנת 1985 היו הבעיות המרכזיות הריבית והשפעתה על האינפלציה, וכן יעילות התקציב. ב-2003 הבעיות המרכזיות היו עיוותי המיסוי ויעילות התקציב. כיום הבעיה העיקרית היא מדיניות התחרות ויוקר המחיה שנוצר כתוצאה מכך. אין זה אומר שאין בעיות אחרות, אבל זו הבעיה הגדולה שיש להתמודד איתה כדי שניתן יהיה לייצר מסה קריטית של שינוי. כעת נפרט את המשמעות של כל אחת הבעיות.

מדיניות המיסוי: בתחום זה יש שלוש בעיות שמביאות לכך שהמיסוי אינו נגבה מהגורם הפחות יעיל במשק, אלא דווקא מהגורם היעיל יותר ² מה שכמובן מוריד את התמריץ שלו להתייעל עוד יותר, להשקיע את רווחיו בהמשך צמיחת המשק ולמשוך עובדים נוספים בשכר הולך וגדל. מדיניות זו, באמצעות הפגיעה בגורמים היצרניים, גוררת ירידה בצמיחה, ובמקביל מחזקת את הגורמים הלא יעילים, שיכולים להתחרות בגורמים היעילים רק בגלל עיוותי המס. הכוונה היא שהמדינה גובה את המיסים לא לפי אמות מידה של הכנסת האדם והפירמה או הרווח שלהם, אלא לפי שיקולים אחרים שאינם יעילים במקרה הטוב, או נגועים בשחיתות במקרה הרע.

עניין אחד הוא העיוות בחלוקה שבין מיסים עקיפים לישירים, שכן בישראל נטל המיסים העקיפים גדול מדי. זהו מצב בעייתי כי המיסים העקיפים פוגעים בצורה לא שוויונית באנשים. כך למשל, מס ערך מוסף (מע"מ) מושת רק על הצריכה, וכשההוצאה השולית נמוכה יותר ³ חלק גדול יותר מההכנסה הולך על מס עקיף כגון מע"מ. בלו על הדלק הוא דוגמה אחרת, וכך גם מכסים, כמו מס רכישה על הדירה וארנונה. הכוונה היא למיסים על הוצאות ולא על הכנסות. התמהיל של המיסים הללו לעומת המיסים הישירים מעוות, והוא פוגע בפרט באנשים עם נטייה שולית לצריכה גבוהה. הפגיעה בצריכה הפרטית מיידית.

הבעיה השנייה בתחום המיסוי היא שעסקים גדולים כמעט לא משלמים מיסים ביחס למה שהם נדרשים לשלם במערב, ואילו העסקים הקטנים נאנקים תחת עול מיסים כבדים ⁴ שלא לומר מטורפים. הפער בישראל קיצוני במיוחד. מכיוון שהמדינה צריכה מיסים, עיקר הנטל נופל על העסקים הקטנים. המדינה חונקת את העסקים הללו, שהם מנוע עיקרי לצמיחה. איך זה קורה? למשל באמצעות הטבות מיסים רבות לעסקים גדולים, שגורמות לכך שהם מקבלים יתרון תחרותי שמאפשר להם להפוך את המשק לריכוזי יותר, כשהתחרות נדחקת עסקים קטנים.

בעיה שלישית שאופיינית לישראל היא שקיימת בה מערכת מיסים מורכבת ותזזיתית ביחס למערב, שמשתנה עם כל פקיד חדש. המדיניות משתנה, וכך גם ההטבות. רק גופים גדולים, שיכולים להעמיד לרשותם אנשי מקצוע רבים מהשורה הראשונה בתחום המיסוי, יכולים ליהנות מכך. עסקים קטנים, לעומת זאת, רק סובלים ממצב זה.

התיקונים שבוצעו אחרי 1985 ו-2003, בין היתר, היו ביטולים של רבות מההטבות הללו, ושיעור המס האפקטיבי על עסקים גדולים עלה. מנגד, עסקים קטנים זכו לירידת שיעורי המיסים. זה נכון גם לגבי מיסים עקיפים. זו הדרך שבה צריך גם לנהוג כיום כדי להתחיל להחזיר את המשק לצמיחה טובה יותר.

מדיניות התחרות: הבעיות בתחום זה נובעות גם ממדיניות המיסוי, אבל בעניין התחרות רוב הבעיות הופיעו בעיקר ב-15 השנים האחרונות. המחירים עלו מאוד בתקופה זו: מ-5 אחוז פחות במוצע מהמחירים בארה"ב, הם עלו כיום לשיעור גבוה ב-35 אחוזים מארה"ב.

מה הבעיות בתחום זה? עיוותי המיסים, שהוזכרו לעיל, פוגעים בתחרות. בנוסף, מכסים גבוהים חוסמים ייבוא המתחרה לעסקים המקומיים, והמונופולים המקומיים מקבלים הגנה מהממשלה. כמו כן, הממשלה מנהיגה מכסות ייבוא שאינן קשורות לטיב התוצר, לביקוש וליעילות ייצורו. בישראל גם יש חסמי תקינה מחמירים מאוד, שאינם תואמים את התקינה בארה"ב או באירופה.

בעיה אחרת היא בעלויות צולבות של יבואנים ² גורם אחד שמצליח להביא את רוב הגורמים מתחום ייצור אחד בעולם לשווק בישראל תחתיו בלבד. כמו כן, מונופולים שהם יבואנים יוצרים גם הם בעלות צולבת: אסם, למשל, הפכה ליבואן מרכזי בתחומים שבהם היא יצרנית מקומית, וכך פועלת למניעת תחרות במונופול המקומי שלה. בנוסף, הממשלה עצמה מחזיקה במונופולים בחלק מהתחומים ומטפחת אותם.

מדיניות הריבית: בשילוב עם העיוותים במיסים ועם אי הוודאות, האופן שבו ישראל קובעת את שיעור הריבית שלה מייצר לחץ לעליית מחירי הדיור. בתורה, עלייה זו מקפיצה את הצורך והשעבוד של זוגות צעירים למשכנתא, ואז הנתח במשכורת שלהם שהולך לצריכה הולך וקטן. הבנקים והממשלה, במקום זאת, מתעשרים. מספר המשכורות שדרושות לדירה עלה כיום ליותר מ-160, אחרי שבשנים 2003-2007 ירד ל-80 בלבד ² אף שבאותה תקופה נבנו בישראל יחסית מעט דירות חדשות. נפתחו אפשרויות השקעה אחרות, והתשואה על שכר דירה הייתה נמוכה יחסית לתשואות סולידיות אחרות במשק. בעיקר זוגות צעירים קנו דירות באותה תקופה. באמצעות ניהול מדיניות ריבית נמוכה מדי, החוב הממשלתי אומנם ירד בשנים האחרונות, אבל החוב הפרטי הלך וגדל בעקבות ההשפעה על מחירי הדיור.

יעילות התקציב: מה התועלת שהממשלה מצליחה להוציא מכל שקל? האם נציגי הממשלה קונים את המוצרים הנכונים, במחיר הנכון ובמקומות הנכונים? האם השיקולים לרכש מקצועיים, ולכן משקיעים את הכסף במקומות הנכונים? זה אינו המצב כיום. העיוותים האלה מאפיינים את כל הממשלות, למעט בתקופות ששמו דגש על התייעלות.

כדי לייצר צמיחה, הממשלה חייבת לבדוק את היעילות של כל שקל, ולראות שאמות המידה המקצועיות נכונות. כך תוכל לחסוך בכל סעיף קטן כדי להחזיר לבסוף לקופה הציבורית הרבה כסף רב, ואת הכסף הקיים להוציא בצורה טובה ונכונה יותר.

הגורם האחרון הוא **אי הוודאות:** כשאנחנו מחליטים על היקף הצריכה שלנו, אנחנו בוחנים את מחזור החיים העתידי שלנו, ומנסים לבחון עד כמה אנו יכולים להיות רגועים בנוגע לעתידנו. היינו רוצים לדעת עד כמה אנו יכולים להביט באופטימיות לעתיד, ועד כמה אפשר להאמין שהמשכורת לא תידרדר חלילה, המחירים לא יקפצו, שהמיסים לא יעלו וכיוצא בזה. ברגע

שסביבת הסיכון עולה ורמת האמון שלנו בעתידנו הכלכלי פוחתת, כך מגיבה הצריכה באופן שלילי. התפיסה שלנו את רמת הסיכון היא פונקציה בין היתר של מדיניות כלכלית עקבית ואמינה, או חלילה מדיניות לא עקבית. יד בטוחה על ההגה, שמתקנת סטיות סמוך להיווצרותן, מייצרת ודאות גבוהה יותר ואמון משופר. ב-15 השנים האחרונות לא הייתה מדיניות קוהרנטית ואמינה ² מה שגרם לעלייה במרכיב האי ודאות, אשר דומה כי הגיעה לשיא עוד לפני המלחמה.

נגזרת אחת של עניין אי הוודאות היא המיסוי והשלכותיו: כאשר מעלים מיסים באופן חד ולא אחראי, הצריכה צפויה לקטון. מכיוון שהצרכן רואה נתח הכנסה קטן יותר אחרי המיסוי, ואינו צופה שנתח זה ישתנה ² אולי אפילו רק יחריף ² הוא מצמצם את הוצאותיו. בטווח הארוך, הירידה בצריכה במצבים מסוימים המאפיינים את המשק הישראלי גדולה יותר מהכנסות המיסוי, התוצר קטן, וגם ההכנסות ממיסוי קטנות עוד יותר. זהו גלגל שהולך ונמשך, וחוזר חלילה.

נקודה לסיום: חשוב להסביר שהייצוא הישראלי מתרכז בעיקר בהיי-טק, שאינו מוגבל רק לאלקטרוניקה. הוא כולל גם את רוב הענפים הביטחוניים, למשל. בישראל נחשב ייצוא ההיי-טק מגוון גם מבחינת מוצרים וגם גיאוגרפית בהשוואה למדינות בעולם. ובעוד שרוב העולם מייצא בעיקר למדינות שכנות, המורכבות הגיאוגרפית של ישראל חייבה אותה מראש לחפש שווקים חלופיים בכל מיני מקומות בעולם, ולא להביט לשכנותיה. כמו כן, מכיוון שהערך המוסף של הייצוא הישראלי גבוה יחסית, שיעור הרווחיות שלו גבוה.

משמעות הדבר היא שגם אם עלויות הייצוא ישתנו ² כלומר, היצואנים יצטרכו לתת "הנחה" כדי למכור את מוצריהם בחו"ל ² הרווח שייגזר מהייצוא עדיין יהיה גבוה. למציאות הגאוגרפית והבידוד שעלולה ישראל לחוות בזירה המדינית, לפיכך, יש למזלנו השפעה שולית בעניין הרווח מייצוא. אלו הם יתרונות גדולים לייצוא הישראלי, אולם אין בהם די כדי להניע צמיחה מספקת.

סיכום

חוסר ההצלחה בשנים האחרונות לתקן את המדיניות הכלכלית בישראל ולהגביר את הצמיחה נובעים בראש ובראשונה מאינטרסים אישיים: ראשית, הפקידים במשרדי האוצר והכלכלה מסתכלים יותר מדי על מקום העבודה הבא שלהם במגזר הפרטי, ופחות מדי על מה שנדרש למשק. הם מבינים שאם יפגעו במונופולים, יעלו מיסים, יבטלו את מכסות הייבוא או יפעלו לתיקון הליקויים שעליהם הצבעתי לעיל, הם לא יצליחו למצוא בעתיד את מקום העבודה המתאים להם. ישנה בישראל הבנה שקטה שכל פקיד במשרד האוצר או במשרד הכלכלה שיעז להילחם בגורמים הכוחניים והגדולים במשק ² יגמור מוקדם את הקריירה המקצועית שלו.

הבעיה השנייה היא "תופעת העדר" במנהל התקין: נורמות קלוקלות משתרשות לאורך שנים גם כאשר הן אינן תקינות, כי איש אינו מעז לפתוח את פיו ולהרתיע נגדן. ראשית, כל אחד סבור שאם כך נהגו בעבר, כנראה יש לכך סיבה. שנית, חבריו עלולים לנדות אותו, משום שהוא יכול לפגוע באינטרסים שלהם או להציג אותם כמי שלא פעלו כשורה במשך שנים. תופעת העדר

יוצרת הבנה אחרת [2] מי שמתריע, מושתק. זו הסיבה לכך שכל שינוי במדיניות הכלכלית אינו יכול לבוא מהפקידים, אלא ממי שמנהיג את המדיניות: שר האוצר או ראש הממשלה, ומוטב שניהם גם יחד.

בעידן שבו אנו חיים, הפוליטיקאים נסמכים על תרומות מטייקונים ועל כתבות מחמיאות בכלי התקשורת שבבעלות הטייקונים. כך יוצא שהפוליטיקאים יודעים שאינם יכולים לפעול נגד היד שמאכילה אותם. כדי לשבור את המעגל הזה נדרשת מנהיגות שהעניין הכלכלי נמצא בראש מעייניה והיא מוכנה לשלם על כך מחירים פוליטיים ואישיים, יחד עם אומץ, ידע ויכולת ניהול לביצוע המהלכים השונים. אחרי שנים ארוכות שהתחום לא טופל, ברור שתהיה זו מלחמה גדולה בגורמים אינטרסנטיים שלא ירצו לוותר על הכוח הרב שזכו בו במשך זמן כה רב.

בנוסף, בהליך הבראה חשוב להחליף את הפקידות הבכירה ולקדם צעירים שעדיין מאמינים שאפשר וניתן לשנות. הם זקוקים למערכת הנחיה, לדוגמה אישית, לתוכנית פעולה [2] ויהיה גם מחיר לטעויות שיבצעו מחוסר ניסיונם. אך בלעדיהם, קשה יהיה להתניע את השינוי מהפקידות.

ואחרי שהוצג המתכון להצלחה והמצב העגום כיום, כיצד יכול להיות שאיננו מגיעים שוב לפשיטת רגל, כפי שקרה בעבר? בימינו הממשלה למדה להימנע מפשיטת רגל. היא מקטינה את החוב שלה, ומעבירה אותו לציבור [2] שהחוב שלו רק הולך ותופח. כתוצאה מכך, מחירי הדיור עולים, האינפלציה עולה, וכך גם המיסים.

כדי לתקן את המדיניות הכלכלית אנו צריכים לחזור לאותם צעדים שכבר ביצענו פעמיים בעבר, דהיינו לאפשר לצריכה הפרטית לגדול למשקלה התקין ולהקטין את הדיכוי הממשלתי לצריכה. אנו נדרשים לרביזיה כוללת במדיניות התחרות, המיסוי, הריבית והתקציב, וכמובן ליד בוטחת, עקבית ואמינה על ההגה. רק צעדים אמיצים יביאו אותנו לדרך הנכונה.

זו צריכה להיות תנועת מלקחיים שבמסגרתה יטופלו הצעדים שיעודדו צריכה פרטית ויורידו את יוקר המחיה, ובמקביל גם יביאו לייעול ההוצאות הממשלתיות. כדי להזיז תוצר כה גדול, 2,000 מיליארד ש"ח, יש צורך במסה קריטית של דחיפה ושינוי [2] וזו משמעות הפעולה הכפולה הזאת, אם תבוצע היטב, נכון ומהר.

חשוב להדגיש שוב שלמצב המשק כיום יש השלכה שאינה נוגעת רק לחיי היומיום שלנו ולצריכה הקטנה, אלא גם לסוגיות שהן בנפשנו, כגון תקציב הביטחון: הסגירה של אוגדות וטייסות לא נבעה מצורך ביטחוני, אלא מהיעדר כסף בקופה הציבורית. הקטנת הסכום הזמין בידי המדינה הפחית את ההוצאה על תקציב הביטחון ל-5 אחוזים מההכנסה הלאומית, לעומת 7 אחוזים כפי שהיה בשנים 2003-2007. זהו עצם קיומנו, ואנו רואים כעת את התוצאות של הפגיעה האנושה ברמת הביטחון. אם נצליח לתקן את מצב המשק המעוות, נוכל גם למצוא את הכספים שיוכלו לאפשר לנו להגדיל את ההוצאות על הביטחון.

עלינו לפעול כעת, ועלינו לתקן את המגמה כלפי מעלה [2] לפני שמצבנו יוסיף להידרדר.